

HALİL İNALCIK'IN KEŞİFLERİ VE İKİ ÖRNEK: BAFEUS/KOYUNHİSAR VE PELEKANON MUHAREBELERİ

Bülent ARI*

Konuşmamda Halil İncalcık'ın Osmanlı tarihine getirdiği yeniliklerden ve yaptığı keşiflerden bahsedeceğim. Sonra da bu keşiflerden iki muharebenin safhalarını 3 boyutlu harita üzerinde canlandıracağız.

İncalcık'ın Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi bakımından en büyük keşfi, reâyâdan alınan vergilerden Çift vergisinin, köylünün hem işlediği topraktan alınan bir vergiden, hem de baş vergisinden oluşan birleşik bir vergi olduğunu tespit etmesidir. Bunu da Çift-hâne sistemi olarak yeni bir terimle ortaya koymuştur.¹ Bu sistemin Bizans'ta da bulunan ve *Yugum-kaput* adı verilen vergi düzenlemesinden Osmanlılar tarafından benimsendiğini delilleriyle belirtir. Halil Bey, Çift vergisinin birleşik (combined) bir vergi olduğunu tahrir defterlerindeki bir ifadeden çıkardığını söyler: "Çift-bâ-hâne". Burada O'nun bir sözünü tekrar hatırlatmakta fayda görüyorum: "İlmin aslı dikkattir". Keşiflerinin birçoğu, kaynakları ve vesikaları üstünkörü değil, son derece dikkatli okuması sayesinde.

Halil Bey'in Osmanlı tarihine kazandırdığı önemli katkılardan biri olan "Hristiyan timarlar"dan özellikle bahsetmemiz gerekiyor. Aşağıda bahsedeceğimiz "Arvanid Defteri" adlı ve Arnavutluk'taki timarların kaydedildiği İcmal Defteri üzerine çalışması sırasında Hristiyan sipahileri tespit ederek Balkan tarihçileri tarafından saptırılan hususlardan birisini daha açıklığa kavuşturdu. Onun sayesinde, Osmanlı devletinin, fethettiği yerlerde, itaat eden aristokrasiyi kendi bünyesine katıp, timar sahibi sipahiler olarak görevlendirdiğini öğreniyoruz.²

İncalcık, akademik hayatının başından itibaren, sosyo-ekonomik tarihin önemini kavramıştır. Bu çerçevede, Tanzimat ve Bulgar Meselesi adlı doktora tezinde, Bulgaristan'daki isyan ve çatışmaların millî bir mesele olmaktan çok bir toprak meselesi olarak başladığını vurgular.³ Son yıllarda Cambridge Üniversitesi Yayınları arasından çıkan⁴ ve Türkçeye de tercüme edilen *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*⁵ adlı kitabı, alanındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur. İncalcık, bundan 55 yıl önce İngiltere'de bulunduğu sırada düzenlenen bir kongreye katılmak üzere Paris'e gitmiş ve orada Braudel'in

* Dr., Çankaya Üniversitesi, Ankara

¹ Bkz. Halil İncalcık, "Osmanlılarda Raiyet Rüşümü", Belleten, XXIII/102, 1959, s 575-610; Halil İncalcık, "Köy Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi* Eren, İstanbul, 1993.

² Halil İncalcık, "Timariots chrétiens en Albanie au XVe siècle d'après un registre de timars Ottoman", Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv, IV, 1952, s 118-138.

³ Halil İncalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara, 1943. İkinci baskısı için bkz. *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren, İstanbul, 1993.

⁴ Halil İncalcık, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, CUP, Cambridge, 1994.

⁵ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren, İstanbul, 2000.

II. Philip Zamanında Akdeniz ve Akdeniz Dünyası⁶ adlı kitabı yayımlandığında *Annales Ekolü'nün* bu büyük temsilcisiyle tanışmıştı.⁷ Fernand Braudel kitabını yazarken Batı Akdeniz'i tasvir ettiğini, Osmanlı arşivlerini kullanmadığı için Levant kısmının eksik kaldığını itiraf eder. İşte İnalçık'ın bu eseri Braudel'in eksik bıraktığı Levant kısmını tamamlaması bakımından önem taşır. Bu nedenle tablonun tamamlanabilmesi için Braudel'in Akdeniz kitabıyla birlikte İnalçık'ın bu eseri mutlaka okunmalıdır.

Halil Bey'in diğer öncemli bir katkısı, Osmanlı tarihinde muğlak ifadelerle anlatılan ve birbirine karıştırılan savaşların yeri ve tarihini tam ve kesin olarak tespitidir. Mesela biraz sonra görsel malzemeyle birlikte anlatacağımız Pelekanon ve Bafeus muharebeleri bunlardan ikisidir.⁸

"The Conquest of Edirne (1361)"⁹ makalesi, tarihimizi tashih eden makalelerinden bir başkasıdır. "Edirne'nin Fethi: (1361)"¹⁰ başlığıyla Türkçe'ye de çevrildi. Makalenin ismine de dikkatinizi çekerim: "Edirne'nin Fethi: 1361"dir. İnalçık hiç bir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde şehrin fethi tarihini ortaya çıkarmıştır. Bütün delilleriyle göstermesine rağmen bununla ilgili olarak maalesef ders kitaplarında hâlâ farklı tarihler kullanılmaya devam edilmektedir.

Hocamızın diğer bir önemli araştırması "Introduction to Ottoman Metrology" adlı yayınıdır.¹¹ "Osmanlı Metrolojisine Giriş" adıyla Türkçe tercümesi de neşredilmiştir.¹² Osmanlı araştırmaları için elimizde ölçüler, vezinler bulunması lazım; birimlerin sağlam ve tam olarak bilinmesi lazım. Bu konudaki en önemli yayındır bugüne kadar yapılan. Çok kapsamlı bir çalışmasıdır. Bu da tarih araştırmacıları için bir anahtar mahiyetindedir.

İnalçık'ın Osmanlı hukukuna dair çalışmaları malum, on beşten fazla makaleden oluşuyor. Türklerde Osmanlılarda hukuk ve kanun üzerine pek çok yayını bulunmaktadır. İşte bir tanesi beş makaleyi ihtiva eden ve sayın Roads Murphey'in bahsettiği kitap.¹³ Osmanlı hukuku hakkında Halil Bey'le bir röportaj yapıldı. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisinde gelecek haftalarda çıkacak.

Halil Bey'in en önemli katkılarından bir diğeri, Osmanlı dönemine ait kaynak yayınlarıdır. Özer Ergenç hocamız bize biraz önce Arvanid Defteri'nden bahsetti; zikredeceğim hususlardan birisi de budur. Timar kayıtlarını ihtiva eden ve Arnavutluk'a ait defterin neşri, bir Osmanlı kaynağının metodolojik olarak nasıl yayınlanacağına en güzel örnektir. Bunları tâ başından itibaren sıralayacak olursak, mesela *Gazavâtı*

⁶ Fernand Braudel, *La Méditerranée et le Méditerranéen a L'époque de Philippe II*, Librairie Armand Colin, Paris 1949.

⁷ Annales ekolünün Osmanlı tarihçiliğine etkisi ile ilgili olarak yazdığı makale için bkz. Halil İnalçık, "The Impact of Annales School on Ottoman Studies and New Findings", *Review*, I, 1978, s 69-96.

⁸ Halil İnalçık, "Osman Gazi's Siege of Nicea and the Battle of Bapheus", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, Halcyon Days in Crete I. A symposium held in Rethymnon 11-13 January 1991, ed. Elizabeth Zachariadou, Rethymnon, 1993, s 77-98; yenibir baskısı Halil İnalçık, *Essays in Ottoman History*, Eren, İstanbul, 1998, s 55-79; Türkçe tercümesi Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi, *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, ed. Elizabeth Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1997, s 78-101.

⁹ Halil İnalçık, "The Conquest of Edirne (1361)", *Archivum Ottomanicum*, III, 1971, s. 185-210.

¹⁰ Halil İnalçık, "Edirne'nin Fethi (1361)", *Edirne Armağanı*, TTK, Ankara, 1993, s 137-159.

¹¹ Halil İnalçık, "Introduction to Ottoman Metrology", *Turcica*, Revue des Études Turquies, XV, 1983, s. 311-348.

¹² Halil İnalçık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 73 (Ağustos 1991), s. 21-51.

¹³ Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren, İstanbul, 2000.

Sultan Murad Han,¹⁴ *Kanunnâme-i Sultânî ber-Mûceb-i Örf-i Osmani*,¹⁵ bir icmal defteri neşrine örnek olarak Arvanid Defteri¹⁶ ve *Adaletnameler*, bir başkası *Bursa Şer'iyye Sicillerinden Seçmeler*. İlk Şer'iyye Sicillerine dikkat çekip bunlar arasından yaptığı bazı sicil kayıtlarını neşretmesi yine tarih kaynaklarının metodolojik olarak yayınlanmasına öncülük etmiştir.¹⁷ Bu seriden son olarak Harvard Üniversitesi'nde Kefe Defteri, yani gümrük defteri yayınlanmıştır.¹⁸ Bu kaynaklar aslında hep farklı alanlardadır, ama her biri Osmanlı tarihi için kaynak serisinin önemli parçasını oluşturur.

Bir diğer makalesi, Rhoads Murphey bahsettiği az önce, "How to Read Ashik Pasha-zâdes History"dir. İncalcık bu çalışmasında kaynak tenkidinde takip edilecek metodu gösteriyor bize; kronikleri olduğu gibi iktibas etmek yerine bu kaynakların dikkatli bir biçimde ve süzgeçten geçirerek nasıl okunması gerektiğini öğreniyoruz.¹⁹

Şimdi bu anlattıklarım çerçevesinde hocamızı nasıl değerlendirmek icap edecek? Sayın Raduchev bahsetti, o bir Balkan tarihçisi; Ortadoğu, bütün Osmanlı coğrafyasını kapsadığı için bir Ortadoğu tarihçisi, ama aynı zamanda bir Selçuklu tarihçisi, bir beylikler dönemi tarihçisi, Rusya tarihçisi, Bizans tarihçisi ve bütün bunların içinde bir Osmanlı tarihçisi, ama alan itibariyle hem bir iktisat tarihçisi, sosyal tarihçi, şehir tarihçisi, hukuk tarihçisi, hem de müesseseler tarihçisi. Hocamızın çalışmalarını kısaca ancak böyle özetlemek mümkündür.

Konuşmamın ikinci bölümü, Halil Bey'in iki önemli buluşu olan Bafeus ve Pelakannon muharebelerinin ayrıntılarını dikkatlerinize sunmaktan oluşacaktır. Bizim alanımızda yapılan çalışmalar ve yayınlar hep tarihçilerin kendi kendilerine okuduğu eserler olarak kalıyor. Asıl yapılması gereken, araştırmaları ve yeni bulguları halka mal etmek; ders kitaplarına mal etmektir. Bu husus Halil Bey'in de sürekli şikayetlerinden birisidir. Senelerdir, belki 30 seneden fazladır üzerinde çalıştığı konulardan birisidir Bafeus muharebesi. Bu olay tarihlerimizde karmakarışıktır. Aşık Paşazade'de ya da anonimlerde bu muharebelerle ilgili olaylar birbirine geçer. Bunları Halil Bey uzun araştırmaları sonucu Bizans ve diğer Batılı kaynaklarla mukayese ederek kesin bir biçimde ortaya koymuştur. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu için Bafeus muharebesi büyük önem arz eder. Tarih kitaplarında ve ders kitaplarında hâlâ senelerce önce Hammer'in yazdığı ve asıl Koyunhisar muharebesiyle karıştırdığı şekliyle geçer Bafeus muharebesi. Tarihçiler de maalesef hâlâ bu eski ve yanlış anlatımı kabullenmeye devam ederler.

Şimdi her zaman üniversite-sanayi işbirliğinden bahsedilir. Biz de bu noktadan hareketle Ertürk Bey'le

¹⁴ Halil İncalcık-Mevlüt Oğuz, *Gazavât-ı Sultan Murad bin Mehemed Han, İzladı ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerine Anonim Gazavatnâme*, Ankara: TTK, Ankara, 1978.

¹⁵ Halil İncalcık-Robert Anhegger, *Kanunnâme-i Sultânî ber-Mûceb-i Örf-i Osmânî*, TTK, Ankara, 1956.

¹⁶ Halil İncalcık, *Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, TTK, Ankara, 1954.

¹⁷ "Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihi İle İlgili Belgeler: Bursa Şer'iyye Sicillerinden Seçmeler", I, Belgeler, X-XIV (1980), 1- 90; II, Belgeler, XVIII, (1988), 1- 41.

¹⁸ Halil İncalcık, *The Customs Register of Caffa 1487-1490/ "Kefe Gümrük Bekâyâ Defteri 1487/1490"*, Harvard Üniversitesi, Cambridge, 1995.

¹⁹ Halil İncalcık, "How to Read Ashik Pasha-zâde's History", *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage*, İstanbul. 1994, s.139-156; Türkçesi: "Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı", Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, Ed. Oktay Özel, Memet Öz, Ankara, 2000, s. 119-145.

muharebeleri görsel olarak anlatan bir animasyon hazırladık. Ertürk Çelenk Ankara'da coğrafi bilgi sistemleri üzerine çalışan bir şirketin sahibi. Temel olarak uydu haritaları üzerinden her türlü alanda bilgi sistemlerini geliştiriyor. Yüksek bilgisayar ile uydu teknolojilerine dayanan ve dünyada olduğu kadar Türkiye'de de oldukça yeni bir sistem. Kendisi de tarihe çok meraklı olduğundan, konuşmalarımız sırasında bu sistemi tarihe uygulayarak muharebeleri ve askerî harekâtları canlandırmaya karar verdik. Burada yapacağımız sunuşta da bu sistemin ilk halkası olmak üzere Bafeus ve Pelekanon muharebeleri ele alındı. Bu çerçevede uydu ve yer haritaları birleştirilerek, üç boyutlu görsel efektlerle hazırlanmış muharebelerin safhaları, orduların sefer güzergâhı ve muharebenin seyrini sunmaya çalışacağız. Bunun için Ertürk Bey tarih sevgisiyle aylarca çalıştı ve biraz sonra izleyeceğimiz animasyonları hazırladı. Kendisine huzurlarınızda bir kez daha teşekkür etmek istiyorum.

Bapheus (Bafeus) / Koyunhisar Muharebesi 1302

Şimdi bölgenin detaylı haritasına genel olarak bakacak olursak (Bkz. Koyunhisar resim 1), İzmit körfezinin güney tarafı, İznik gölünün kuzey tarafından bölge görülecektir. Olayın asıl geçtiği yer, birazdan detaylı haritaya geçeceğiz; bakın Hersek dili dediğimiz, körfezin karşı tarafında Gebze'nin olduğu ve bugün Eskihisar'dan kalkan feribotun da işlediği yerdir. Bölgenin güney tarafından geçiyor. Bizim bahsedeceğimiz iki muharebe bu körfezin kuzey ve güneyinde gerçekleşiyor; birincisi körfezin güneyinde oluyor. Hersek dili bu taraftadır. İkincisi Gebze tarafında; karşıda Pelekanon tarafında. Hocanın uzun süredir üzerinde çalıştığı bu konu son olarak İznik kitabında da yayınlandı. Maalesef beş senedir bekliyoruz sempozyum tebliğlerinin yayınlanmasını. İznik'te yapılan bir sempozyumda bunu sundu ve nihai hale getirdi. Kısaca dikkat çekmek gerekirse, İznik'in önemi şuradadır: Biliyorsunuz Malazgirt meydan muharebesinden sonra Süleyman Şah büyük bir hızla artık Bizans ordularının kontrolünden çıkan Anadolu'da ilerledi ve 7-8 sene içinde ta İznik'e kadar giderek burada bir devlet kurdu. İşte Osman Gazi'nin İznik üzerinde durmasının sebeplerinden bir tanesi Selçuklu mirasına sahip olma arzusudur. Halil beyin bu husustaki katkılarından biri de Osman Gazi'yi koyun sürüleriyle gezen göçebe bir aşiret reisi durumundan kurtarıp bir devlet kurucusu, hanedan kurucusu, bir devlet adamı ve büyük kumandan mertebesine yükseltmesidir. İnalçık bu sûretle Osman Gazi'yi tarihî bir şahsiyet olarak yeniden ortaya çıkarmıştır.

Osman Gazi önce Yenişehir'de bir uç merkezi kuruyor. Karacahisar'dan sonra Yenişehir'i fethedip burasını Yenişehir'i bir uç merkezi olarak kuruyor ve bu uçtan ileriye doğru Bizans'a karşı harekât yürütüp fetihler yapmaya başlıyor. Osman Gazi İznik'i mutlaka fethetmek istiyor. Karamanoğlu ile olan rekabetten dolayı 1300'lü yıllara gelindiğinde, İznik'i de fethederse, Selçuklunun mirasına sahip olmak ve dolayısıyla bir küçük beylikten, temayüz eden bir devlet haline getirmek istiyor. O yüzden İznik civarında yaptığı diğer fetihler bununla ilgilidir. Halil Bey'in ortaya koyduğu önemli buluşlardan bir tanesi de, Osman Gazi'nin, büyük bir stratejist olarak, bütün hareketlerini İznik'i ele geçirmek üzere düzenlemiş olmasıdır. Bunun için öncelikle Köprühisar'ı alıyor. Köprühisar, Bursa ile İznik arasında bütün bu kesişen yolların kavşağında olması bakımından önemlidir. Daha sonra Osman Gazi Bursa'yı muhasaraya başlayacaktır. Fakat her iki muhasara da çok uzun sürecek. Biliyorsunuz Bursa'nın fethi 1326'da gerçekleşti ve Osman Gazi'ye nasip olmadı. İznik aynı şekilde; 1331'de fethedildi. Osman Gazi zamanında bunların muhasarasına başlandı. Fakat askerî teknoloji bakımından ele alacak olursak, o zaman için top teknolojisi olmadığından, bu şehirlerin ancak uzun süreli muhasara yoluyla ve aç bırakarak fethetme yoluna

gidildiğini Halil Bey makalesinde gösterdi. Bunlar topla fethedilemeyeceğine göre sürekli muhasara altında tutuldu ve İznik ile Bursa'nın fetih süreci 25 seneden fazla sürdü. Bunun için şehrin karşı taraflarına, kaleyi gören yüksek yerlere havale kuleleri yaparak, kaleden çıkanlara havale kulesinden saldırı şeklinde bir hareket planı izledi. Bu, kaleden çıkanlara mecal vermeyen bıktırıcı bir muhasara süreciydi.

Bölgenin kısa bir haritasını gördük. Şimdi detaylar üzerine geçelim. Anlatacağımız, Bizans'la olan ilk muharebenin önemi şuradadır: Osman Gazi'nin daha önceki muharebeleri ya Selçuklu Sultanına tâbi olan mahallî tekfurularla, ya da Bizans İmparatoruna tâbi olan tekfurularla mücadelesinden oluşmaktadır. Tabii bunların her biri teker teker muharebe tarzında olduğu için, kolaylıkla ve birer birer hepsini ele geçirmişti Osman Gazi. Fakat bu sefer yapılan muharebe, bir Bizans kuvveti ile yapılan ilk muharebedir. Yani Bizans'a karşı doğrudan ve daha önce hiç bir beyliğin cesaret edemeyeceği bir şeye cesaret ediyor. Bu silahlı çatışmanın sebebi de Osman Gazi'nin az önce bahsettiğim İznik'i muhasara etmesidir. bir-iki yıl muhasaradan sonra, İznik kurtulamayacağını anlıyor. Şehirde açlık baş gösteriyor. Kaçabilecekleri tek yön, az önceki haritada gördünüz, adını göl kenarında olmasından alan Gölkapısıdır. Bu kapıdan çıkarak, kayıklarla karşı tarafa geçip sonra körfezden gemilerle İstanbul'a ulaşabiliyorlar. Hem ticareti, hem ulaşımı son derece etkileyen ve şehrin iâşesini neredeyse tamamen kesen bir muhasara tarzı. Bunun üzerine, böyle giderse şehrin düşeceğinden bahisle şehir halkı kurtulmak için Bizans'a feryatçılar gönderiyorlar, feryatçılar diyor ki: "Eğer bizi bu muhasaradan kurtarmazsanız teslim olacağız". Bunun üzerine III. Andronikos, Muzalon kumandasında bir ordu gönderiyor. Ordunun geleceğini Osman Gazi haber alıyor. Ordunun geleceği yer, haritadan görüyorsunuz, Dil İskeleyi'dir. Burada bir geçit var. Geçidi ise bir kale koruyor. Osman Gazi bu geçitten geçerek Bizans ordusunu ovada karşılamayı düşünüyor.

Bugünkü feribot iskelesinin burada olması lazım. Karşı tarafta da, yani İzmit körfezinin kuzey tarafında, Eskişehir'da. Bizans ordusunun hareket ettiği yer burasıdır (Bkz Koyunhisar, resim 2). Topografik olarak da yakın bir yer olduğu için bu iskeleler eskiden de kullanılan bir yerdir. Osman Gazi İznik'i muhasaradan kurtarmak üzere yaklaşık 2.000 kişilik bir kuvvetin geldiğini öğreniyor. Böylesine bir kuvvete karşı koyacak sayıda gazileri mevcut olmadığı için Selçuklu sultanından yardım istiyor. Selçuklu sultanı, Halil beyin makalesinde detaylarını bulacaksınız; dört tane büyük uçtan biri olan Sahibin Karahisar'dan yardım gönderilmesini istiyor. Halil Bey'in keşiflerinden bir tanesi de o dönemde beyliklerin farklı statülerinin olduğunu tespitidir. Her beylik eşit statüde değil o zaman. Bunlar Selçuklu'ya tâbi dört büyük beylik ve uç merkezidir: Kastamonu, Ankara, Afyonkarahisar, yani Sahibin Karahisar ve Denizli. Selçuklu sultanı da Sahibin Karahisar'dan, Afyon'dan Osman Gazi'ye yardım gönderilmesini istiyor. Bu gelen Türkmenlerle beraber 5.000 kişiye yaklaşıyor Osman Gazi'nin kuvvetleri. Osman Gazi güney etraftan ilerleyerek Bafeus denilen ve haritada gördüğünüz geçitten ovaya ulaşmak istiyor (Bkz. Koyunhisar, resim 3).

Burası ovaya inen geçidi tutan küçük bir hisardır. Oraya önce bir öncü akıncılar gönderiyor. Küçük bir kuvvetle burada bazı çarpışmalar oluyor. Osman Gazi, bu geçidin zorlanabileceğini düşünüyor. Bu geçitten ovaya ve oradan sahile geçerek, yakalayabilirse Bizans ordusuna bir baskın harekâtı yapmayı düşünüyor. Bu küçük öncü hareketından sonra ordu ile birlikte aşağıya doğru iniyor. Yani Yalakdere dediğimiz derenin geçtiği yere doğru ilerliyor. Yalakova'ya, Hersek dilinin batı tarafına askerlerini yerleştiriyor (Bkz. Koyunhisar resim 4). Bu sırada Bizanslılar gemilerle gelmişler, bazıları gemileri henüz boşaltıyorlar. Mühimmat ve askerler gemilerden boşaltılırken bir gece çarpışması, gece baskını oluyor. Fakat anlaşılan, gece baskınında üstünlük sağlanamıyor. Galibiyet sağlamadığı için de ertesi günü muhare-

beye devam ediyor. Osman Gazi'nin kuvvetleri Bizanslılardan fazla olduğu için, gemilerle gelenler Osman Gazi'nin kuvvetlerine karşı direnemiyor (Bkz Koyunhisar resim 5).

Böylece 27 Temmuz 1302 tarihinde gerçekleşen bu Bafeus muharebesinde Hammer'in bahsettiği Koyunhisar'da değil, yani daha güneyde olan bir başka Koyunhisar'da değil, Yalakova'da meydana gelen Koyunhisar, yani Bafeus muharebesinde- Bizans kuvvetleri darmadağın oluyor. Kurtulabilenler gemilere binip İstanbul'a kaçıyorlar (Bkz. Koyunhisar resim 6). Kurtulamayanların büyük bir bölümü katlediliyor. Bu muharebenin önemi de şurada: Bir kere İznik'i kurtarmak üzere gelen Bizans ordusu püskürtülmüş oldu. İkinci önemli husus, Osman Gazi ilk defa olarak bir Bizans kuvvetini yendi. Bundan sonra artık diğer beyliklerin yanında temayüz eden bir bey haline geliyor ve etrafına da diğer beyliklerden Türkmenler ve gaziler toplandığı için, bundan sonra çok kuvvetli bir beylik kurmuş oluyor. Bu muharebenin önemi: İznik muhasarasının devamının sağlanmış olmasıdır. İznik daha uzun süre dayanacak ve muhasara 1331'e kadar devam edecektir. Şehrin fethi kendisine değil, Orhan Bey'e nasip olacaktır.

Biraz sonra anlatacağımız muharebe, yine İznik'in kurtulması için Bizans'ın yapacağı son hamle olacaktır. Uzun süredir muhasara devam etmektedir. Savaşı isterseniz bir kere daha özet halinde tekrar edelim. Gemilerin gelişini harita üzerinde kısaca görüyorsunuz. Kırmızı okla Osmanlı kuvvetlerinin ilerleyişi tasvir ediliyor. Buradaki detaylı haritada gerçek ölçülerde, animasyonlarla birlikte savaşın ikinci safhasını, Bizans ordusunun gemilerle kıyıya intikalini görüyorsunuz. Bu sahile ulaşan kuvvetlerle bir çarpışma oluyor fakat anlaşılın o ki, bu çarpışmadan bir netice alınmadığı için, ertesi gün asıl muharebe gerçekleşecek. Mağlup olan Bizans kuvvetleri gördüğünüz gibi gemi ile ayrılıyor, kaçabilenlerin sayısı çok az. Büyük bir bölümü kırılıyor muharebede. Bu noktada Halil Bey'in önemli bir keşiflerinden birisi de budur. İncalcık 27 Temmuz 1302'yi Osmanlı Devletinin kuruluş tarihi olarak açıklar. Bu Cumhuriyetin kuruluşu gibi bir ilan şeklinde olmayacağına göre, o beyliğin kuruluş tarihini 27 Temmuz 1302 olarak kaydeder. Çünkü Osman Gazi bu muharebe ile ilk defa bir Bizans kuvvetini mağlup etmiştir. Bu zaferin İslam dünyası için önem arzettiğini, muharebenin Arap kaynaklarına geçmesinden ve Osman Gazi'yi övmelerinden anlıyoruz.

Pelekanon Muharebesi 1329

İkinci olarak canlandıracağımız muharebe Pelekanon muharebesidir. Bu da Halil Bey'in keşiflerinden birisidir. Çünkü Hammer'de ve onu takip eden devlet kitaplarında, okul kitaplarında hep muharebe mahalli olarak "Maltepe civarı" gösterilir. Maltepe civarının neresi olduğu, çarpışmanın tam olarak nerede geçtiği anlaşılamiyor. Bilinmeyen alakasız bir yer, tarihî gerçeklerle tam olarak örtüşmüyor. Halil Bey hem Bizans kaynaklarından -Kantakuzenos'dan- ve Osmanlı anonimlerinden mukayese ederek bu muharebeyi bütün detaylarıyla bize açıklıyor (Bkz Pelekanon resim 1).

Bu muharebenin de yerine göz atacak olursak, yine Dil İskelesinin karşı tarafındadır, Gebze civarında o zaman dört tane kale var. Bizans kuvvetlerinin karşı tarafa geçmek için tespit ettikleri en uygun yerdir burası. İmparator III. Andronikos bu sefere bizzat katılıyor. Bizans ordusu karşıya geçmek üzere karadan ilerliyor. Bugünkü E-5 karayolunun geçtiği yerden değil, daha kuzeyden, mevcut otobanı (TEM) takip ediyorlar, eski yol orasıdır. Gebze civarında kalelerin bulunduğu mahalle ulaşıyorlar (Bkz. Pelekanon, resim 2). Bu kalelerden bir tanesi hâlâ sağlam durumdadır. Bu da bugün Eskihisar (Niketiaton) denilen

kaledir. Diğerleri Gebze (Dakibyza), Darıca (Daritzon) ve Filokrene (Philokrene).

Aynen Osman Gazi'nin Bafeus muharebesinde yaptığı gibi Orhan Bey de Bizans ordusunu karşılamak için çok erken davranıyor (Bkz. Pelekanon resim, 3). Bizans ordusu gelene kadar, hemen kuvvetlerini toplayıp, iskeleden karşıya geçerek tepeleri ele geçiriyor. Haritada görüyorsunuz karşı tarafta da bir vadi var; iskelenin çapraz köşesinde, daha batısında bir küçük ova var. Bizans ordusu geldiği zaman kıyıda ve ovada, yani düzlükte kalıyorlar. Halbuki Orhan Bey çoktan gelmiş, tepeleri tutmuş ve askeri harp taktiği bakımından stratejik üstünlük elde etmiş oluyor. Tepeler artık Osmanlı kuvvetlerinin elindedir. Bu noktada Orhan Bey'in taktiği -Halil Bey'in seminerlerinde vurguladığı önemli hususlardan bir tanesi- Orta Asya steplerinde de uygulanan geleneksel Türk muharebe usulüdür. Bu muharebe taktiği, kuvvetlerinin birini öncü olarak göndermek, asıl kuvvetlerini yanında bulundurmamak ve üçüncü bir kuvveti de pusuya yatırmaya dayanır. Bir aksilik olduğu zaman pusudaki kuvvetler ansızın ortaya çıkarak muharebenin seyrini değiştirebilir.

İşte haritada görüyorsunuz Bizans ordusu bu vadiye geldiği zaman Osmanlı kuvvetleri çoktan körfezi geçmiş ve tepeleri tutmuş vaziyettedir. Osmanlı ordusu bu kalenin kuzey tarafında pozisyon almış durumda bekliyor. Orhan Bey'in yapmak istediği şey şudur: Bizans ordusunun saflarını -Osmanlı tarihlerinde alay bağlamak tabir edilen- düzenini bozmak istiyor. Fakat Bizans ordusu düzenini bir türlü bozmuyor. Bunun üzerlerine küçük kuvvetler gönderiliyor. Bu öncü kuvvetler Bizans saflarına oklarını atıp kaçıyorlar, tekrar ok atıp kaçıyorlar ve onları tahrik etmek istiyorlar. Fakat Andronikos bu Türk taktiğini bildiği için ordusunun saflarını bozurmuyor. Bu haritada ise Andronikos'un muharebeden sonraki tasarladığı harekât planını görüyoruz. Eğer daha erken davranabilseydi, aynı Bafeus da olduğu gibi geçmek istediği yol haritada tasvir edilmiştir. Bu taraftan gemilerle karşıya geçecek, İznik'i muhasara eden Osmanlı kuvvetlerini bozacak ve İznik tamamen kurtulmuş olacak. Bunda geç kaldığı için bu planı muvaffak olmuyor. Osmanlı kuvvetleri İzmit körfezinin kuzey kıyısına gelmiştir artık (Bkz. Pelekanon, resim 4).

Osmanlı öncü kuvvetleri Bizans saflarını bir türlü bozamıyor. Orhan Bey bu harekâtı birkaç defa tekrarlatıyor. Bunun üzerine Bizans kuvvetlerinden bazıları bu ok atıp kaçanları yakalamak üzere harekete geçince bütün Bizans ordusu hareketleniyor ve sonunda saflar bozulmuş oluyor. İşte bu bozulmuş saflara saldıran Osmanlı kuvvetleri Bizans askerlerine üstünlük sağlıyorlar, bir çevirme hareketi yaparak Bizanslıları araya alıyorlar. Bunun ardından da pusudaki kuvvetler ortaya çıkarak III. Andronikos'un şaşırılmış haldeki ordusunu tamamen bozguna uğrattıyorlar. Bu durum karşısında Andronikos'un aldığı tedbir şuydu: Burada dört tane kale olduğu için, eğer bir aksaklık zuhur ederse, bu kalelere sığınıp kurtulabiliriz diye düşünüyor ve gerçekten de, mağlubiyetin ardından kalelere sığınmak istiyor. Ordu kaçıyor fakat, Andronikos'un kendisi yaralanıyor. İmparatoru yaralı halde hemen bir halı üzerine koyup kıyıda bekleyen bir gemiye götürüyorlar ve imparator İstanbul'a kaçıyor. "İmparator kaçtı!" denilince Bizans ordusu panik halinde diğer kalelere ricat ediyorlar ve kalelerin içine sığınmak istiyorlar. Kaçtıkları kalelerden bir tanesi de Filokrene (Philokrene) (bugün Bayramoğlu'nda) kalesidir. Fakat kale önüne geldikleri zaman kalenin anahtarlarını bulamamışlar. "Anahtar kimdeydi?" diye telaş içinde arıyorlar. Kaledekilerde yok, kumandanlarda yok, ve kale kapısında yığılıp kalıyor Bizans askerleri. Osmanlı kuvvetleri arkalarından yetişip Bizans askerlerini kırıyorlar. Bu muharebenin tarihi de 1 Haziran 1329'dur. Muharebe mahalli de Maltepe değil Gebze yakınında Eskihisar-Darıca arasındadır (Bkz. Pelekanon resim 5).

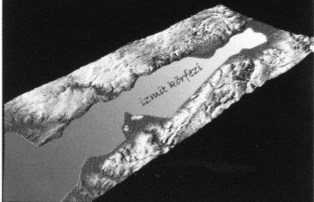
Bu muharebenin detayları da Halil İnalçık'ın keşiflerinden bir tanesidir. Ona göre Pelekanon İstanbul'un fethi kadar önemli bir muharebedir. Çünkü artık bütün diğer tekfurlar bertaraf olmuş, İstanbul'u koruyan hiçbir şey kalmamıştır. Arada büyük dağlık ve engebeli arazi filan olmadığı için İstanbul'a kadar bütün yollar açıktır. Hakikaten gaziler İstanbul'a kadar geliyorlar. Üsküdar kıyısına iniyorlar; kuzeyde Yoros kalesine kadar her tarafı işgal edip bu sefer doğrudan İstanbul'u tehdit altında bırakıyorlar. Yani daha 1329 gibi erken bir tarihte İstanbul Osmanlı tehdidi altındadır. Bu şartlar Pelekanon muharebesinin bir sonucudur.

İstanbul halkı surların arkasına çekiliyor. İstanbul'un fethi için aradan 100 yıldan fazla bir zamanın geçmesi gerekecektir. Ama daha Orhan Gazi döneminde İstanbul tehdit altına düşmüştür. İznik'in artık kurtuluş ümidi kalmıyor ve yaklaşık iki sene sonra İznik teslim oluyor. Çünkü şehirde ne nüfus kalmış, ne de halkta mecal kalmıştır. Zaten 1326'da Bursa düşmüştü. Bursa'nın fethiyle Osman Gazi bütün bu bölgeyi, yani İzmit körfezinin kuzey tarafını da ele geçirmiş oldu. Orhan Bey'in ilk devirlerinde yani 1329'da İstanbul'a kadar ulaşan bir Osmanlı hakimiyeti görüyoruz.

Bu muharebeler hakkındaki geniş bilgiyi hocamızın ilgili makalelerinde bulacaksınız.²⁰ Biz bu muharebeleri uydu ve yer haritalarını birleştirerek küçük animasyonlarla canlandırmaya çalıştık. Kaynak sağlanabilirse animasyonları genişletmeye ve diğer deniz ve kara muharebelerine de uygulamak istiyoruz. Bu toplantıyı düzenleyen Kültür A.Ş'ye ve tüm dinleyicilere tekrar teşekkür ediyorum.

²⁰ Halil İnalçık, 'İznik İçin Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi', *Tarih Boyunca İznik*, ed. Işıl Akbaygil, Halil İnalçık, Oktay Aslanapa, T. İş Bankası Yay., İstanbul, 2003, s. 59-85; İngilizce metin: 'The Struggle Between Osman Gazi and the Byzantines for Nicaea', *İznik Throughout History*, s 59-85.

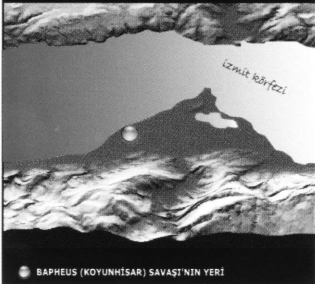
İZMİT KÖRFEZİ - 3 boyutlu arazi modeli

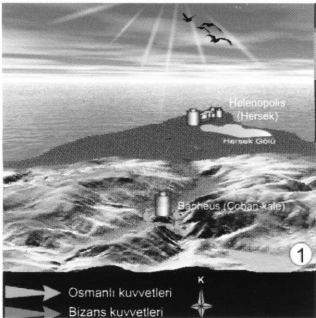
BAPHEUS (KOYUNHİSAR) SAVAŞI'NIN YERİ

Resim 1

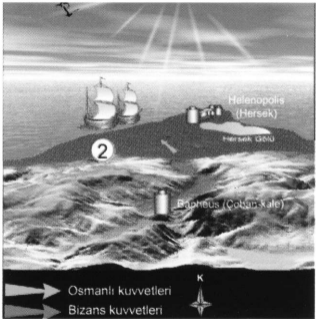
İZMİT KÖRFEZİ - 3 boyutlu arazi modeli

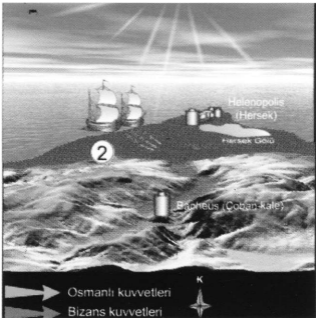
Resim 2

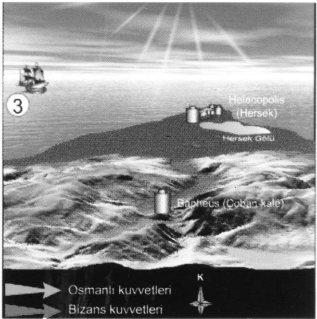
Resim 3

Resim 4

Resim 5

İZMİT KÖRFEZİ - 3 boyutlu arazi modeli

PELEKANON SAVAŞI'NIN YERİ

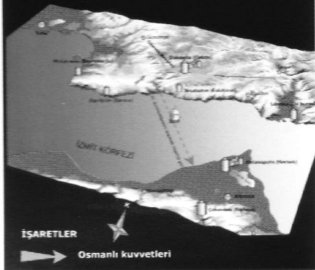
Resim 1

İZMİT KÖRFEZİ - 3 boyutlu arazi modeli

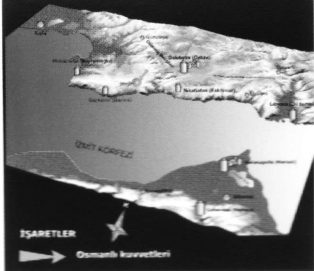
Resim 2

Pelekanon Muhaberesi (1329)

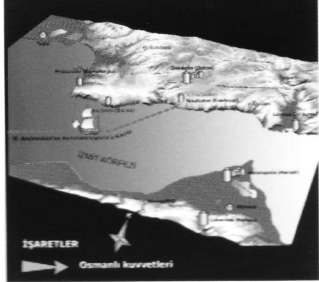

Resim 3

Pelekanon Muhaberesi (1329)

Pelekanon Muhaberesi (1329)

Resim 5

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KÜLTÜR A.Ş. YAYINLARI
Fulya Mahallesi, Mevlüt Pehlivan Sokak, No:23, 80280 Gayrettepe/İstanbul
Tel: 0 212 317 77 00, Faks: 0 212 274 58 40, kultursanat@kultursanat.org-www.kultursanat.org

Genel Yayın Yönetmeni

Nevzat BAYHAN

Genel Yayın Danışmanı

Prof.Dr.İskender PALA

Yayın Koordinatörü

Hasan IŞIK

Yayına Hazırlayan

Erol ÖZVAR

Editör

Alper ÇEKER

Yapım

Ant Kreatif Tanıtım Hizmetleri Dış. Tic. Ltd. Şti.

CTP Baskı ve Cilt

Mavi Ofset

İlk Basım
Mayıs 2006

ISBN 975-00581-9944-370-04-5

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE DÖRT SİMA:

HALİL İNALCIK
HALİL SAHİLLİOĞLU
MEHMET GENÇ
İLBER ORTAYLI

KÜLTÜR A.Ş.

Tarih Araştırma Serisi I

Türk Tarihçiliği Konferansları - I

TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE DÖRT SİMA

HALİL İNALCIK
HALİL SAHİLLİOĞLU
MEHMET GENÇ
İLBER ORTAYLI

titap.org

Türk İktisat Tarihi Araştırmaları Platformu'nun
Katkılarıyla.

Fulya Mah. Mevlüt Pehlivan Sokak No: 23B Gayrettepe / İST.
Tel: (0212) 317 77 00 Faks: (0212) 274 58 40
<http://www.kultursanat.org>
e-mail:kultursanat@kultursanat.org

27 Mayıs 2005/İSTANBUL
Muammer Karaca Tiyatrosu

28 MAYIS 2005/İSTANBUL
Cemal Reşit Rey Konser Salonu

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜLTÜREL VE SOSYAL İŞLER DAİRE BAŞKANLIĞI

I. OTURUM / 27 Mayıs 2005 Cuma , Saat: 10.00 - 12.00

Yer: Muammer Karaca Tiyatro Salonu

“TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE İLBER ORTAYLI”

DOÇ.DR. GÖKHAN ÇETİNSAYA • İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul
“İlber Ortaylı ve Türk Modernleşmesi”

HAKAN KAYNAR • Hacettepe Üniversitesi, Ankara
“Biyografi Bibliyografyayı Belirler mi? İlber Ortaylı Örneği”

PROF.DR. AHMET NEZİHİ TURAN • Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale
“Güft u Gû (Dedi, Söyle) ve Tarih”

PROF.DR. MÜMTAZER TÜRKÖNE • Gazi Üniversitesi, Ankara
“Hayatın Öğretmeni Olarak Tarih ve İlber Ortaylı”

ARA

II. OTURUM / 27 Mayıs 2005 Cuma , Saat: 14.00 - 16.00

Yer: Muammer Karaca Tiyatro Salonu

“TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE HALİL SAHİLLİOĞLU”

PROF.DR. SURAIYA FAROQHI • Ludwig-Maximilians-Universität, Almanya
“Sosyal Tarih Açısından Halil Sahillioğlu'nun Çalışmaları”

PROF.DR. TEVFIK GÜRAN • İstanbul Üniversitesi, İstanbul
“Sivış Yılı Buhranları”

PROF.DR. ŞEVKET PAMUK • Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
“Halil Sahillioğlu'nun Para Tarihi Üzerine Çalışmaları”

PROF.DR. AHMET TABAKOĞLU • Marmara Üniversitesi, İstanbul
“Bir İktisatçı Olarak Halil Sahillioğlu”

Koordinatör: Doç. Dr. Erol Özvar • Marmara Üniversitesi, İstanbul

III. OTURUM / 28 Mayıs 2005 Cumartesi, Saat: 10.00 - 12.00

Yer: Cemal Reşit Rey Konser Salonu

“TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE MEHMET GENÇ”

PROF.DR. MURAT ÇIZAKÇA • Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul
“ Mehmet Genç'in Ortaya Koyduğu Osmanlı Dünya Görüşünün Temel İlkelerinin
-Provizyonizm, Fiskalizm ve Tradisyonizm- Diğer İmparatorluklardaki Yansımaları”

PROF.DR. EDHEM ELDEM • Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
“Mehmet Genç'in Osmanlı Klasik Sistemini Algılayışı”

DR. ANTONY GREENWOOD • American Research Institute, İstanbul
“Osmanlıda Provizyonizm Uygulama Alanlarına Örnekler”

DR. ARIEL SALZMANN • Queen's University, Kanada
“Mehmet Genç ve Osmanlı Maliye Tarihi”

ARA

IV. OTURUM / 28 Mayıs 2005 Cumartesi , Saat: 14.00 - 16.00

Yer: Cemal Reşit Rey Konser Salonu

“TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE HALİL İNALCIK”

DR. BÜLENT ARI • Çankaya Üniversitesi, Ankara
“Halil İnalıcık'ın İki Önemli Buluşu”

PROF.DR. ÖZER ERGENÇ • Ankara Üniversitesi, Ankara
“Türk Tarihçiliğinde Halil İnalıcık ve Dört Nesil”

PROF.DR. CEMAL KAFADAR • Harvard University, ABD
“Halil İnalıcık'ın Osmanlı Tarihçiliği İçindeki Yeri”

PROF.DR. RHOADS MURPHEY • The University of Birmingham, İngiltere
“Halil İnalıcık'ın Tarihçiliğinde Osmanlı Toplumunun Yeri: Osmanlı Devleti'nde
Devlet-Fert/Devlet-Halk İlişkileri ile ilgili Görüşleri ve Önemli Buluşları”

PROF.DR. EVGENI RADUSHEV • Bilkent Üniversitesi, Ankara
“Halil İnalıcık'ın Balkan Tarihçileri üzerindeki etkileri”